

ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ

Οι τράπεζες στον Μεσοπόλεμο

ΘΑΝΟΥ ΒΕΡΕΜΗ - ΚΩΣΤΑ ΚΩΣΤΗ
Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία,
1919-1922

Μορφωτικό Ίδρυμα
Εθνικής Τραπέζης
Αθήνα, 1984

ΚΩΣΤΑ ΚΩΣΤΗ
Οι τράπεζες και η κρίση,
1929, 1932

Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος
Αθήνα, 1985

ιστορική, κοινωνική και πολιτική έρευνα άρχισε να ανακαλύπτει τις πτυχές των προβλημάτων του Μεσοπολέμου. Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε τη σπουδαιότητα της οικονομικής ιστορικής έρευνας και γενικότερα την ιστορική διάσταση που χρησιμοποιείται από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες που ερευνούν τα προβλήματα

της εποχής. Η οικονομική ιστορική έρευνα για την περίοδο αυτή έπεται της πολιτικής και εμφανίζεται, κυρίως, με εργασίες στα πλαίσια των ερευνητικών δραστηριοτήτων των Μορφωτικών Ιδρυμάτων των Τραπεζών ή άλλες επιστημονικές έρευνες, συμπόσια και δημοσιεύματα, που προσπαθούν να αναδείξουν σε συνδυασμό τις οικονομικές και κοινωνικές όψεις της πραγματικότητας.

Οπωσδήποτε, η ιστορική οικονομική έρευνα βρίσκεται στην αρχή της για τη διερεύνηση των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων, γιατί δεν υπάρχουν συστηματικά έργα οικονομικής ιστορίας για την ίδια περίοδο. Δεν πρέπει όμως να λησμονούμε λαμπρά κείμενα της εποχής, κυρίως τις οικονομικές αναλύσεις σοβαρών διανοητών, όπως ο Ανδρεάδης, ο Χαριτάκης, ο Ζολώτας, ο Καλιτσουνάκης, ο Αγγελόπουλος, ο Ευελπίδης, ο Μάξιμος και ο Πουλιόπουλος, ή συμβολές μεταγενέστερες, ειδικού ή γενικού χαρακτήρα, από τους Χριστοδουλόπουλο, Γρηγορογιάννη, Σβορώνο και Πεσμαζόγλου.

Είναι αναμφισβήτητο ότι η οικονομική μελέτη μιας τόσο μεγάλης αξονικής εποχής υποχρεούται εκ των πραγμάτων να λαμβάνει υπόψη της τη μελέτη των πολιτικών, εθνικών και κοινωνικών μετασχηματισμών. Μια σύντομη καταγραφή ορισμένων αδιερεύνητων από τη βιβλιογραφία θεμάτων είναι ενδεικτική για τη σημασία της προηγούμενης διαπίστωσης και για το βάρος που μια τέτοια διερεύνηση θα είχε στην προώθηση των σημερινών κρίσιμων κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων. Στην προοπτική αυτή, σημειώνουμε τον προσδιορισμό του χαρακτήρα των οικονομικού και κοινωνικού μετασχηματισμού, την περίοδο αυτή, την ολοκλήρωση του κρατικού συστήματος διαχείρισης της εργασίας και του νομίσματος, την άνοδο της μικρής έγγειας ιδιοκτησίας, την ήττα του αγροτικού κινήματος και τη διαμόρφωση των μεγάλων αστικών σχηματισμών που παίρνουν τη μορφή των σύγχρονων πόλεων. Για τη διερεύνηση των προβλημάτων αυτών, θα πρέπει η οικονομική επι-

στήμη και έρευνα να προσδιορίσει με σαφήνεια το ερευνημένο αντικείμενο, τις μεθόδους έρευνας και το θεωρητικό της πλαίσιο.

Το βιβλίο των Θάνου Βερέμη και Κώστα Κωστή, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία, 1919-1922*, και το βιβλίο του Κώστα Κωστή, *Οι τράπεζες και η κρίση, 1929-1932*, αποτελούν μέρος μιας πλούσιας παραγωγής γύρω από τα νομισματικά προβλήματα την περίοδο του Μεσοπολέμου.

Ειδικότερα, το βιβλίο των Θ. Βερέμη - Κ. Κωστή, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μ. Ασία, 1919-1922* αφορά το σχολιασμό πρωτογενών πηγών που αφορούν τη σύντομη παρουσία της Ε.Τ.Ε. στη Σμύρνη, την κρίσιμη περίοδο 1919-1922. Πρόκειται για μια προσπάθεια σύγκλισης της οικονομικής με την κοινωνική και πολιτική ιστορία. Στο πρώτο μέρος ο κ. Θ. Βερέμης αναλύει το οθωμανικό πολιτικό πλαίσιο, την οικονομική θέση των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την οικονομική όψη της Σμύρνης και την ιστορία του υποκαταστήματος της Ε.Τ.Ε. Στο δεύτερο μέρος, εμπλουτισμένο με αρκετούς πίνακες και διαγράμματα, ο κ. Κ. Κωστής αναλύει τη συναλλαγματική πολιτική της Ελλάδας στη διάρκεια της Μικρασιατικής Καταστροφής. Στο τρίτο μέρος (παράρτημα) περιλαμβάνεται το πρωτογενές υλικό. Η έκθεση του Α. Κορυζή σχετικά με την ίδρυση του υποκαταστήματος της Ε.Τ.Ε. και το υπόμνημα όπου ο Θ. Θεμενάκης αναφέρεται στη δράση του υποκαταστήματος.

Το κοινό θέμα έρευνας, η σκοπιμότητα της ίδρυσης του υποκαταστήματος της Ε.Τ.Ε., φωτίζεται κατά διαφορετική μεθοδολογία και τρόπο από τους συγγραφείς. Ο κ. Θ. Βερέμης στην ανάλυσή του ρίχνει το βάρος στο στοιχείο των πολιτικών και εθνικών επιλογών, ενώ ο κ. Κ. Κωστής υπογραμμίζει το στοιχείο της πρόσπισης των οικονομικών συμπεριδόντων στην ευρύτερη περιοχή, και ειδικότερα τον έλεγχο από την Ε.Τ.Ε. του συναλλάγματος καθώς και τη συγκράτηση της πτώσης της δραχμής και τη διαρροή των συναλλαγματικών διαθέσιμων, σε μια περίοδο όπου τα συμφέροντα του κράτους και της Ε.Τ.Ε. συμπίπτουν.

Είναι φανερό ότι το πρόβλημα δεν είναι μεμονωμένο, αλλά αποτελεί πτυχή του όλου νομισματικού προβλήματος με διεισθητικό χαρακτήρα, σε συνάρτηση με τους στόχους του ελληνικού και ξένου τραπεζικού κεφαλαίου και τη διαμάχη του με το εθνικό κράτος. Παρά τη γενικότερη αυτή θεώρηση του προβλήματος, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε ότι βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα συγκεκριμένο αρχειακό υλικό, σημαντικό αλλά ανεπαρκές για να μας οδηγήσει σε μια ευρύτερη διερεύνηση. Επιπρόσθετα, οι αρχικές προθέσεις των συγγραφέων για σχολιογραφία, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια

Ο ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ, μέχρι τη δεκαετία του '70, αποτελούσε ένα κλειστό κεφάλαιο, είτε γιατί η χρονική απόσταση εθεωρείτο μικρή είτε γιατί, λανθασμένα, ή περίοδος ανάμεσα στους δύο πολέμους αξιολογείτο σαν μια εποχή ξένη και απόμακρη από τη σημερινή. Οι συνέπειες των θεωρήσεων αυτών υπήρξαν αρνητικές για την προαγωγή των κοινωνικών επιστημών στη χώρα μας. Είναι αναμφίβολο ότι τα πορίσματα σχετικών ερευνών, αν γίνονταν έγκαιρα, και η ανάδειξη της συμβολής των κοινωνικών επιστημών της εποχής, αν πλαisiώνε ταυτόχρονα τις ερευνητικές αυτές προσπάθειες, θα διαμόρφωναν ένα καλύτερο επίπεδο και για την κοινωνική θεωρία και την έρευνα.

Σημαντικές αλλαγές δημιουργήθηκαν μετά το 1974 και μέσα από λόγους σύνθετους οι αντιλήψεις αυτές υποχώρησαν. Η

του αρχαιακού υλικού, είναι σοβαροί περιοριστικοί παράγοντες μιας σφαιρικής ανάλυσης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το διαθέσιμο αρχαιακό υλικό δεν προσφέρει μια πλήρη εικόνα των τραπεζικών δραστηριοτήτων στον συγκεκριμένο χώρο, ενώ ταυτόχρονα στην πρόθεση των συγγραφέων δεν περιλαμβάνεται μια διερεύνηση των υλικών σχέσεων που υποβαθμίζουν τα νομισματικά φαινόμενα, όπως π.χ. οι σχέσεις του αστικού χώρου της Σμύρνης με τον αγροτικό και η οργανική ή μη ένταξη του χώρου αυτού στην οθωμανική αγροτική οικονομία. Το όλο εγχείρημα γίνεται εν όψει και μιας ιστορικής οπτικής των συγγραφέων, που άλλωστε διεκδικείται μέσα από όλη την ανάλυση. Πρόκειται όμως για μια οπτική που είτε θεωρεί τις κοινωνικές σχέσεις μέσα στον οθωμανικό χώρο πολύ σχετικές, είτε απλά εντοπίζει και περιγράφει, περισσότερο ποσοτικά, τις νομισματικές εξελίξεις, παρά τις ερμηνεύει ποιοτικά.

Το βιβλίο του κ. Κ. Κωστή, *Οι τράπεζες και η κρίση, 1929-1932* που ασχολείται με τη μελέτη της οικονομικής κρίσης την περίοδο 1929-1932, όπως εντοπίζεται στον τραπεζικό τομέα, έρχεται να θίξει το ευρύτερο πρόβλημα της ολοκλήρωσης του κρατικού συστήματος διαχείρισης του νομίσματος, τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, στη χώρα μας, που συντελείται μέσα σε συνθήκες διεθνούς αστάθειας και εσωτερικών κλυδωνισμών, με πλαίσιο τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929.

Πρόκειται για ένα χρονικό των οικονομικών εξελίξεων και των μορφών που παίρνει η τραπεζική διαπάλη και η παρέμβαση του ελληνικού κράτους και των διεθνών οικονομικών κύκλων στην ελληνική κοινωνία και οικονομία. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τα δεδομένα με υποδειγματικό τρόπο και συστηματικότητα. Μελετούνται οι εξελίξεις στα διάφορα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας και γίνεται συστηματική διάκριση των λειτουργιών του βιομηχανικού και αγροτικού τομέα, των φάσεων ανάπτυξης τους και των αλληλεπιδράσεών τους, πάντα σε συσχέτιση με τους στόχους της οικονομικής πολιτικής, ενώ στη συνέχεια εντοπίζονται ανάγλυφα η ανάπτυξη της Ε.Τ.Ε. μετά τη δημιουργία της Τράπεζας της Ελλάδας, οι δυσχέρειες που συναντά η τελευταία στο αρχικό της στάδιο, και οι τριβές που ανακύπτουν ανάμεσα στα διάφορα μέρη του τραπεζικού συστήματος και του κράτους αναφορικά με τη δημιουργία της Α.Τ.Ε.

Παλιά προβλήματα και ξεχασμένες οικονομικές και κοινωνικές εντάσεις αναδιατυπώνονται με σύγχρονο τρόπο και κάποιες νέες θεωρήσεις προβάλλονται σχετικά με τα πορίσματα της παραδοσιακής ιστοριογραφίας.

Μερικές κριτικές εκτιμήσεις που διατυπώνονται παρακάτω αναφέρονται κατ' αρ-

χήν σε ορισμένα γενικά ζητήματα και στη συνέχεια σε κάποιες ειδικότερες πλευρές που σχετίζονται περισσότερο με το κείμενο.

Ο περιορισμός μιας εργασίας σ' ένα χρονικό των εξελίξεων που σημειώνονται στον τραπεζικό τομέα στερεί τη δυνατότητα να ελεγχθούν κρίσιμα σημερινά προβλήματα, που αφορούν τις σχέσεις ανάμεσα στο βαθμό κρατικής παρέμβασης και οικονομικών επιδόσεων. Πρόκειται για μια κατεύθυνση που διακρίναμε σε μια σειρά έργων σύγχρονης οικονομικής ιστορίας όπως στα έργα του Α. Prate, *La France et la monnaie* και του Β. Cohen, *In whose interest?*

Μια εργασία που πραγματεύεται ένα τόσο κρίσιμο θέμα, της σχέσης του κράτους με τα διάφορα μέρη του τραπεζικού συστήματος στη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, δεν μπορεί να απομονωθεί από τις προηγούμενες φάσεις προστατευτισμού ή απελευθέρωσης του τραπεζικού συστήματος, και ειδικότερα της φάσης που συνδέεται με την επιβολή του διεθνούς οικονομικού ελέγχου. Μια μακροχρόνια θεώρηση, σε συνάρτηση με τη λεπτομερή εξέταση της συγκεκριμένης περιόδου, θα οδηγούσε ασφαλώς σε πιο χρήσιμες και εμπεριστατωμένες διαπιστώσεις.

Η όλη ανάλυση προφανώς δεν περιορίζεται μόνο σε ένα περιγραφικό επίπεδο αλλά αγγίζει και πλευρές της οικονομικής πολιτικής. Όμως, η μη αναφορά σε ευρύτερες πολιτικοκοινωνιολογικές διαστάσεις εμποδίζει τη, με ικανοποιητικό τρόπο, σύλληψη της δυναμικής του επιγενόμενου μετασχηματισμού και, επιπροσθέτως, η έλλειψη ενός ευρύτερου θεωρητικού πλαισίου κάνει ατελέστερα τα εξαγόμενα συμπεράσματα. Οι επισημάνσεις μας πιθανόν εκφεύγουν από τα συγκεκριμένα όρια που ο συγγραφέας έχει βάλει για τους σκοπούς της έρευνάς του. Νομίζουμε όμως ότι η συνεξέταση ορισμένων από τα προηγούμενα στοιχεία με τα δεδομένα του συγγραφέα ίσως οδηγούσε σε διαφορετικά τελικά συμπεράσματα. Από την άποψη αυτή, θεωρούμε την υπόμνησή μας χρήσιμη.

Ο πυκνός τρόπος ανάλυσης έχει σαν αποτέλεσμα να καθιστά απαραίτητη τη διεξοδικότερη ανάλυση ορισμένων νέων θεωρήσεων του συγγραφέα, όπως, μεταξύ άλλων, του χρονικού σημείου της εμφάνισης της οικονομικής κρίσης και του προσδιορισμού των αιτιών καθυστέρησης του αγροτικού τομέα. Είναι προφανές ότι η μη χρησιμοποίηση μακρόχρονων θεωρήσεων και η απουσία μιας ευρύτερης ανάλυσης της κρατικής συγκρότησης δεν οδηγούν το συγγραφέα σε στέρεες διαπιστώσεις, όπως για παράδειγμα στη θέση ότι η νομισματική σταθεροποίηση και η δημιουργία της Τράπεζας της Ελλάδας συνδέονται με

την εξασθένηση του κρατικού παρεμβατισμού. Η άποψη ότι είναι το κράτος που βάζει τη σφραγίδα του με την επιχορηγούμενη λύση και η Ε.Τ.Ε. ουσιαστικά ηττάται, παρά τη βραχύχρονη αναζωογόνησή της μετά την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας, δεν ανατρέπεται πειστικά, παρά τις αντίθετες διαπιστώσεις του συγγραφέα.

Προφανώς, το βιβλίο του κ. Κ. Κωστή φωτίζει μια σειρά προβλήματα, άλλα περισσότερα και άλλα λιγότερο, μέσα από μια νέα οπτική θεώρηση. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι κινείται σ' ένα περισσότερο περιγραφικό επίπεδο και γι' αυτό θέτει μια σειρά ερωτήματα για τις μεθόδους και τους στόχους της σημερινής ιστοριογραφίας.